

**ԷՂԳԱՐ ՊՈՆ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՉ
(ԲՈՂԵՐԻՑ ԱՌԱՋ ԵՎ ԲՈՂԵՐԻՑ ՀԵՏՈ)**

Տվյալ հոդվածը ուսումնասիրում է ամերիկացի գրող Էդգար Պոյի ստեղծագործության ազդեցության և արտացոլման խնդիրը ֆրանսիական գրականության մեջ՝ Շարլ Բողերից առաջ և նրանից հետո: Է. Պոյի անունը երկար տարիներ գրեթե մոռացված էր իր հայրենիքում, և միայն Բողերի ու նրա սերնդակիցների շնորհիվ այն երկրորդ կյանք ստացավ սկզբից Ֆրանսիայում, այնուհետև՝ ամբողջ Եվրոպայում ու Ամերիկայում: Հոդվածում քննության է առնվում այդ ազդեցության դինամիկան, դրա օրինաչափություններն ու յուրահատկությունները ֆրանսիացի գրողների ստեղծագործություններում, ինչպես նաև տեսական ու քննադատական աշխատանքներում՝ սկսած նախասիմվոլիստական շրջանից մինչև 20-րդ դարի երկրորդ կեսը:

Բանալի բառեր. «ֆրանսիական» Պո, Բողեր, միջնադարյան կապեր, ինտելեկտուալ առաջնորդ, գեղագիտական հայացքներ, արձակ բանաստեղծություն, թարգմանություններ և մեկնաբանություններ

Էդգար Պոյի ստեղծագործությանը նվիրված են շատ ուսումնասիրություններ ինչպես Ամերիկայում, այնպես էլ Եվրոպայում: Սակայն գրեթե բոլորը ուշադրություն են դարձնում այն զարմանալի հանգամանքի վրա, որ գրողի հայրենակիցները բավական երկար ժամանակ նրա մահից հետո շատ քիչ էին անդրադառնում նրա գրական ժառանգությանը և ոչ այնքան բարձր էին գնահատում այն:

Իրավիճակը փոխվեց՝ սկսած 20-րդ դարի երկրորդ կեսից, երբ անգլալեզու ուսումնասիրությունները հաջորդեցին մեկը մյուսին: Մեծ հետաքրքրությունը Պոյի անձի ու ստեղծագործության հանդեպ չի թուլացել մինչև օրս: Գեռես 1972 թվականին Դ-անիել Հոֆմանը Էդգար Պոյի մասին իր առաջաբանում գրում է. «Եվ մեկ գիրք Պոյի մասին: Հարկավոր է արդյոք այն» /Hoffman, 1972: 7/: Պատասխանելով իր առաջադրած հարցին՝ գրականագետը փորձում է հիմնավորել դա՝ հիմնական շեշտը դնելով ընթերցողական ընկալման վրա: Հենց ընթերցողական հետաքրքրությունն է, որ հայացքների և գնահատականների աննախադեպ բազմազանությամբ, «ճշմարիտ Պոյին» անվերջ որոնելու ճգնաժամով պայամանավորում գրողին նվիրված նորանոր հետազոտությունների ասպարեզ գալը: Սակայն այդ հեղինակի կերպարի ժամանակակից բնութագիրների հիմնական աղբյուրները պետք է փնտրել ոչ թե Ամերիկայում, այլ առաջին հերթին Ֆրանսիայում: Այն լայն արձագանքը, որ գտավ Էդգար Պոյի ստեղծագործությունը այդ երկրում, հետագայում տարածվեց ամբողջ Եվրոպայով և հետո նոր հասավ Ամերիկա: Այս առումով զարմանալի չէ, որ Պոյի ստեղծագործության վերլուծությանը նվիրված ամերիկացի ամենահայտնի գրականագետներից մեկի՝ Պատրիք Բվինի հիմնական հետա-

գոտությունը վերնագրված է «Էդգար Պոյի ֆրանսիական դեմքը» (1957) /Quinn, 1957: 18-20/: Այս ուսումնասիրության մեջ Քվինը հիմնական շեշտը դրել է Բողերի թարգմանությունների վրա: Ինչ վերաբերում է բուն ֆրանսիացի հետազոտողներին, ամենաաչքի ընկնող ուսումնասիրությունը Ռոժե Ֆորկլազի «Էդգար Պոյի աշխարհը» (1974) /Forclaz, Roger, 1974: 49/ մենագրությունն է, ուր հեղինակը, անդրադառնալով ֆրանսիական գրաքննադատության մեջ ստեղծված Պոյի կերպարին, փորձում է «կոտրել» ձևավորված որոշ կարծրատիպեր և ներկայացնել այդ հեղինակի վերաբերյալ սեփական ընկալումը: Արդյունքում Ֆորկլազը ինքն էլ ակամա դառնում է «ֆրանսիական Պոյի» կերպարի ստեղծողներից մեկը: Նույնը կարելի է ասել Կլոդ Բիշարի «Էդգար Պոյի քննադատական միտքը» աշխատության մասին, ուր հետազոտողը, քննադատության ենթարկելով իր նախորդներին, տալիս է «Ազոավը» բանաստեղծության գեղարվեստական կառուցվածի փիլիսոփայության սեփական վերլուծությունը: Սակայն սրա հետ միասին պետք է փաստել, որ մինչ օրս չի ստեղծվել որևէ հատուկ ամփոփ ուսումնասիրություն՝ նվիրված ֆրանսիական մշակույթի մեջ Էդգար Պոյի ընկալման բոլոր ասպեկտներին հավասարաչափ:

Հայտնի է, որ միջմշակութային կապերի հետազոտությունը այսօր ամենապահանջված ուղղություններից մեկն է ժամանակակից գիտության, այդ թվում նաև գրականագիտության մեջ: Այս առումով կարևորվում են Էդգար Պոյի կերպարն ու ստեղծագործության ընկալման էվոլյուցիան Բողերից առաջ և Բողերից հետո:

Առաջիններց մեկը, ով Ֆրանսիայում անդրադարձավ Էդգար Պոյի ստեղծագործությանը, Թեոֆիլ Գոտյեն էր: Պոյի և Գոտյեի միջև կան բազմաթիվ ընդհանրություններ ինչպես նրանց ստեղծագործական ճակատագրերի, այնպես էլ նրանց գեղարվեստական աշխարհների միջև: Նրանք երկուսն էլ «արվեստը արվեստի համար» հայտնի սկզբունքի կողմնակիցներ են: Երկու գրողներն էլ առանձնահատուկ տեղ են գրավում ռոմանտիզմի պատմության մեջ՝ տարբերվելով գրողի և նրա ստեղծագործության ռոմանտիկական կանոնից. երկուսի մոտ էլ ակնհայտ են ռացիոնալիզմը և յուրահատուկ «նյութապաշտությունը» անգամ ֆանտաստիկ տեսարանների նկարագրության մեջ: Երկու հեղինակներին էլ ընդունված է համարել «խենթեր» գեղագիտական ոլորտում: Ինչպես Պոյի, այնպես էլ Գոտյեի միակ նպատակը գեղեցիկին ծառայելն է, ինչի պատճառով նրանք երկուսն էլ մերժում էին արվեստի օգտակարության գաղափարը: Բայց դրա հետ մեկտեղ նրանք երկուսն էլ աշխատակցում էին գրական ամսագրերում և տարբեր պարբերականներում հրատարակում ինչպես իրենց հոդվածները, այնպես էլ գեղարվեստական ստեղծագործությունները: Ակնհայտ է նաև զարմանալի նմանությունը Պոյի և Գոտյեի նովելների թեմաների միջև՝ մահ, դիակներ, մումիաներ, հոգեփոխություն, երկվություն, դիմակ, հայելի, խելագարություն: Այս թեմաների մեծ մասը բնորոշ է ռոմանտիզմին: Երկու գրողներն էլ այնպես են կիրառում ռոմանտիկական սկզբունքները և միջոցները, որ ընթերցողները մշտապես գտնվում են լարված սպասումների մեջ: Էդգար Պոյի «էֆեկտների»

տեսությունը ենթադրում է ուժեղ ազդեցություն ընթերցող հասարակության վրա, թեև սիմվոլիստ գրողները փորձում էին դրան այլ մեկնություններ տալ: Միևնույն ժամանակ Թիոֆիլ Գոտյեն «արվեստը արվեստի համար» իր ստեղծած հայտնի մանիֆեստում առաջ է քաշում նաև արվեստի բարոյական օգուտի խնդիրը: Այսպիսով՝ և՛ Պոն, և՛ Գոտյեն հանդես են գալիս հոգուտ «մաքուր» գեղագիտության, սակայն միևնույն ժամանակ ձգտում էին իրենց կողմը գրավել ընթերցողների լայն շրջանակներ: Եվ, վերջապես, այս երկու գրողները թույլ են տալիս առաջին հեթին հասկանալ ու ոչ միայն և ոչ այնքան ռոմանտիզմի ազգային, որքան գեղագիտական տարբերակների բազմադիմությունը: Եվ երկրորդը՝ նրանցից յուրաքանչյուրը յուրովի փորձում էր վերջ դնել գրականության և արվեստի երկնյութավորմանը՝ ընդհանուր եզրեր փնտրելով «էլիտար» և «զանգվածային» գրականության միջև:

Ֆրանսիայում ամերիկացի գրողի անվան և ստեղծագործության տարածման գործում ամենից մեծ դերը խաղացին Բողերը, Մալարմեն և Վերլենը: Ֆրանսիացի այս երեք հեղինակների համար էլ հետաքրքրությունը անգլերենի և անգլալեզու գրականության հանդեպ սերտորեն կապված է Պոյի անվան հետ: Էդգար Պոյի ազդեցությունը այս հեղինակների (իսկ նրանց միջոցով նաև հետագա մի քանի սերնդի ֆրանսիացի գրողների) վրա նկատվում է ինչպես նրանց չափածո և արձակ գործերի, այնպես էլ գրական հայացքների վրա, ինչն իր արտացոլումն է գտել նրանց տեսական ու քննադատական աշխատանքներում, նրանց օրագրերում և նամակագրության մեջ: Բողերն իր առջև նպատակ էր դրել ամեն գնով փառավորել Պոյի անունը Ֆրանսիայում: Այդ նպատակն իրագործելու համար գրողը խորացնում է իր գիտելիքները անգլերենի մեջ և ստանձնում Պոյի պատմվածքների թարգմանությունը: Ամերիկացի գրողի ստեղծագործության հետ ծանոթացումը եղավ այն ժամանակ, երբ Բողերը արդեն գրել էր «Չարի ծաղիկներ» ժողովածուի մեջ մտնող բանաստեղծությունների մեծ մասը, սակայն դեռ չէր հրատարակել այդ ժողովածուն: Սևագրերի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ այդ բանաստեղծությունների վերջնական մշակումը կատարվել է արդեն Պոյի ազդեցությամբ: Մինչ օրս վիճահարույց է մնում այն հարցը, թե արդյոք Բողերի՝ արձակ բանաստեղծության ժանրին անդրադարձը, նույնպե՞ս եղել է Պոյի ազդեցությամբ:

Ստեֆան Մալարմեն թարգմանում է Պոյի բանաստեղծությունները արձակով, սակայն մինչ այդ ժողովածուին անցնելը նա ստեղծում է առանձին փոքրիկ արձակ գործեր Պոյի ոգով և ոճով: Մալարմեի ստեղծագործությունների յուրահատուկ շարահյուսությունը հաճախ կապում են անգլերենի ազդեցության հետ: Իսկ Վերլենի ստեղծագործության մեջ Պոյի ազդեցությունը ակնհայտ է առաջին հերթին նրա արձակ մանրապատումներում: Ինչ վերաբերում է գրական քննադատությանը, Պոն այստեղ հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ուսումնասիրման օբյեկտ, այլև որպես «թաքնված» համահեղինակ, քանի որ Բողերի և Վերլենի որոշ հոդվածներ իրենց մեջ պարունակում են Պոյի որոշ մտքերը՝ փոքր-ինչ ձևափոխված: Բողերը ամեն կերպ ձգտում է

ներկայացնել Պոյին՝ որպես օրինակելի, իդեալական, «բացարձակ» պոետ: Պոն Բողլերի համար ժամանակակից է, խորն է, դեմոնական է և դժբախտ:

Դժբախտ ճակատագիրը թերևս այն հիմնական գործոնն է, որը միավորում էր Բողլերին, Վերլենին և Էդգար Պոյին, և որը ստիպեց ֆրանսիացի գրողներին իրենց ուշադրությունը ուղղել Պոյի ստեղծագործության վրա: 1884 թվականին Վերլենը հրատարակեց «Անիծված պոետները» ակնարկների շարքը, ուր տեղ էին գտել իր ժամանակակիցների (Ռեմբո, Մալարմե, Լիլ-Ադան) հոգեբանական և ստեղծագործական դիմանկարները: Այդ շարքը ավարտվում է «Խեղճ Լեիան» ակնարկով, որտեղ բանաստեղծը պարզ ակնարկում է, որ Լեիանը հենց ինքը՝ հեղինակն է:

Ավելի վաղ՝ 1856 թվականին, Բողլերը գրում է «Էդգար Պո» հոդվածը, որտեղ շարադրելով և վերլուծելով ամերիկացի գրողի կենսագրական փաստերը՝ զուգահեռաբար ներկայացնում է սեփական ճակատագրի դժվարին պահերը:

Վերլենի և Պոյի միջև կան մի շարք զուգահեռներ ինչպես նրանց գեղարվեստական, այնպես էլ ընդհանուր մարդկային հայացքներում: Վերլենը, ինչպես և Պոն, տանել չէր կարող քաղքենիությունը, թեև երկու պոետներն էլ հրաշալի գիտակցում էին, որ իրական աշխարհում հաղթում է միջակությունը: Ուշագրավ է Վերլենի և Պոյի կյանքի հանգամանքների նմանությունը: Պոն ամուսնացած էր պատանի Վիրջինիայի հետ, որին նա կորցրեց վերջինիս վաղաժամ մահվան պատճառով: Վերլենը նույնպես ամուսնացավ շատ երիտասարդ Մաթիլդեի հետ՝ հույս ունենալով, որ դա կփոխի իր կյանքը, սակայն այս ամուսնությունը նույնպես միայն դժբախտություն բերեց բանաստեղծին:

Ստեղծագործական առումով նմանությունը այս երկու պոետների միջև այն է, որ Վերլենը, ինչպես և Պոն, իր ուշ քնարերգության մեջ հրաժարվում է դասական տաղաչափությունից և փորձարարություններ է անում բանաստեղծական չափերով:

Ուսումնասիրության տվյալ մոտեցումը բացատրվում է նրանով, որ Բողլերը առաջիններից էր, ով սկիզբ դրեց Պոյի անհատականությանը և նրա ստեղծագործության ուսումնասիրության «վերածննդին»: Ինքը՝ Բողլերը, լինելով մեծ գրող, առանցքային դերակատարություն ունեցավ՝ իր հանճարեղ նախորդի՝ Էդգար Պոյի ստեղծագործության հանդեպ աննախադեպ հետաքրքրություն առաջացնելով Ֆրանսիայում և, վերջին հաշվով, նաև ամբողջ աշխարհում: Այս տեսակետից օրինաչափ է հետևել, թե ինչպիսի գարգացումներ են եղել՝ կապված Պոյի ստեղծագործության ուսումնասիրության հետ Բողլերից առաջ, և ինչպիսի գարգացումներ են ստացել դրանք Բողլերից հետո: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է պատկերացում ստեղծել ամերիկացի գրողի կերպարին՝ որպես մշակութային երևույթ, ինչպես նաև բացահայտել միջմշակութային անդրադարձների նախադրյալները: Սրա համար իր հերթին պետք է քննել Պոյի տեքստերի թարգմանությունները և մեկնությունները սկզբնական փուլում՝ մինչև Բողլերը, երբ Պոն շատերի կողմից ընկալվում էր միայն որպես դետեկտիվ պատմվածքների հեղինակ: Անհրաժեշտ

է նաև քննել Էդգար Պոլի կերպարի մեկնությունը այն ֆրանսիացի գրողների մոտ, ովքեր բացահայտորեն ընդունում էին նրա մեծ ազդեցությունը:

Ֆրանսիայում Էդգար Պոլի կենսագրության և ստեղծագործության որդեգրման և արտացոլման հիմնական միտումը կարելի է բնորոշել որպես Պոլի կերպարի միֆականացում: Ամերիկացի գրողի մասին ֆրանսիական իրականության մեջ ստեղծված լեգենդը ներառում է բազմաթիվ, հաճախ հակասական բնութագրեր՝ բանաստեղծ-մարտիրոս, մերժված և չհասկացված հանճար, մեծ մեղսավոր, հանճարեղ խելագար, անբասիր տրամաբանող և խոսքի վարպետ, ֆրանսիացի գրողների ուսուցիչ և ոգեշնչող, պաթոլոգիկ անհատականություն: Այս բոլոր գնահատականները գտնում ենք ոչ միայն քննադատների և կենսագիրների, այլև 19-20-րդ դարերի ֆրանսիացի գրողների մոտ: Վերլուծելով Էդգար Պոլի բնօրինակ երկերի մեկնությունների առանձնահատկությունը, անհրաժեշտության դեպքում կապակցելով կենսագրական փաստերը՝ հնարավորություն է ստեղծվում պատկերացում կազմելու Ֆրանսիայում Էդգար Պոլի կերպարի էվոլյուցիայի մասին:

Էդգար Պոլի անհատականության և ստեղծագործության գնահատականների հակասականությունը բացատրվում է առաջին հերթին այն բանով, որ ֆրանսիացի քննադատների մի մասը դիտում է նրան որպես ժամանակակից կերպար և Էլիտար գրող, իսկ մյուս մասը՝ որպես պաթոլոգիկ ու խենթ, մարգինալ գրող: Այս հակասական մոտեցումների «ոսկե միջինը» գտնելու համար անհրաժեշտ է քննել հեղինակի կերպարի միֆականացման պատճառներն ու հիմքերը: Սրա հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է հստակ սահմանագծել Պոլ գրողի և անհատականության՝ իր տեքստերի մեջ «ներկայացված լինելու» տարբեր շերտերը: Հեղինակի կերպարը տվյալ դեպքում ունի սինթետիկ բնույթ և ներառում է այս հասկացության բոլոր հիմնական կողմերը՝ հեղինակ-ստեղծող, հեղինակ, ում կենսագրությունը կրում է ստեղծագործության վերլուծության համար կարևոր տեղեկատվություն, հեղինակ՝ որպես բարդ ու խճճված անհատականություն, հեղինակ, ով հակում ունի դեպի փիլիսոփայական «թաքնված» ենթատեքստը: Էդգար Պոլն այն հեղինակներից է, ում «ներկայությունը» տեքստում գրեթե միշտ ակնհայտ է: Ընթերցողի գիտակցության մեջ «հեղինակի կերպար» հասկացությունը ձևավորվում է ոչ միայն նրա ստեղծագործությունների, այլև նրա կենսագրության հետ ծանոթացման հիման վրա: Ֆրանսիական մշակույթի մեջ Պոլի ընկալման պարագայում մասն մոտեցումը թերևս ամենաարդյունավետն է, ընթերցողների դերում են հայտնվում Պոլի ստեղծագործությունների թարգմանիչները և մեկնաբանները, ովքեր ստեղծում են հեղինակի ընդհանուր կերպարը ազգային մշակույթի շրջանակներում: Տեքստ-ընթերցող փոխհարաբերությունը տվյալ դեպքում ունի փոխադարձ ազդեցության բնույթ, քանի որ գրական տեքստի ընկալումը ընթերցողի կողմից ունի նաև «հետադարձ կապ», որն իր հերթին ազդում է ստեղծագործության վրա՝ բնորոշելով դրա ընկալման կոնկրետ պատմական բնույթը: Այսպիսով՝ հեղինակի կերպարի միֆականացումը տեղի է ունենում նաև ընթերցողների շնորհիվ: Ճիշտ է, միֆականացում՝ կոլեկտիվ գիտակցության միջոցով, իսկ «գլխավոր»

ընթերցողները և մեկնաբանները տվյալ դեպքում հենց իրենք՝ թարգմանիչներն են՝ ֆրանսիական գրական աշխարհի ականավոր դեմքերը (Բողլեր, Մալարմե, Բրետոն), առանձին անհատականություններ, սակայն նրանց միջոցով այդ մեկնությունները և մոտեցումները դուրս են գալիս մի նոր մակարդակի վրա, երբ ընդհանուր ֆրանսիական «մշակութային տարածքում» հնարավոր է դառնում գրողի միֆականացման կերպարի ամփոփումը: Հետևելով նշված մեկնաբանների քննադատական աշխատանքներում հեղինակային կերպարի զարգացումը՝ մենք փաստորեն տեսնում ենք նաև Պոլի կենսագրության, նրա բուն անհատականության և նրա ստեղծագործության մոտիվների՝ միֆ-խորհրդանիշի վերածվելու գործընթացը: Տվյալ դեպքում նույնպես կերպարի միֆականացումը բխում է արխայիկ միֆի գործառույթից՝ մոդելի, օրինակի, նմուշի ստեղծում: Նման նմուշ ֆրանսիական մշակույթի մեջ դարձավ Էդգար Պոլի կերպարը, որի հիմքը դրեցին Բողլերն ու Մալարմեն՝ որպես օրինակ Ֆրանսիայի հետագա սերնդի քննադատների, գրողների և կենսագիրների համար: Վերջիններս կարող էին ինչպես համաձայնել իրենց նախորդների մոտեցումների հետ, այնպես էլ հերքել դրանք, բայց իրենք էլ, հիմնավորելով սեփական տեսակետը, շարունակեցին զարգացնել այդ կերպարը՝ ստեղծելով «ֆրանսիական Պոլի» սեփական խորհրդանիշն ու միֆը:

Ֆրանսիական մշակույթի հաջորդ շրջանի համար Էդգար Պոլի անունը դարձավ «ուրիշ արվեստի» խորհրդանիշ: Այս առումով նա գրավեց ավանգարդիստների ուշադրությունը՝ սյուրռեալիստ Անդրե Բրետոն, հետաստրուկտուրալիստ Ռոլանդ Բարտ և այլոք: Մյուս կողմից Պոլի արվեստը «լուծվում» է զանգվածային մշակույթի մեջ՝ նրա արձակ գործերի հիման վրա ստեղծված բազմաթիվ դետեկտիվ ֆիլմերի ստեղծման միջոցով:

Էդգար Պոլի կերպարի միֆականացմանը նպաստեցին նաև նրա կենսագրության բազմաթիվ փաստերը, որոնց լեյտմոտիվը եղել և մնում են անորոշությունը, հակասականությունը: Ամեն ինչ Էդգար Պոլի ճակատագրի մեջ ստեղծում էր հանելուկի և սկանդալի, աղմկոտ վիճաբանությունների և խառնակ ասեկոսեների մթնոլորտ: Այդ փաստերի արտացոլումը գտնում ենք դեռևս Պոլի ստեղծագործությունների ֆրանսերենով առաջին թարգմանիչների մեկնություններում, ինչպես նաև ֆրանսիական քննադատության մեջ նրա անհատականությանն ու ստեղծագործությանը վերաբերող առաջին վերլուծություններում (1845-1857): Սա սկզբնական յուրացման շրջան է, որին բնական կերպով բնորոշ է յուրացվող նյութի տարածման, մասսայականացման ձգտումը (է. Ֆորգ, Ի. Մենյե, Լ. դը Վելլի, Ու. Գյուգ, Ա. Բորգեր): Առաջին թարգմանությունները (Ֆորգ), իրենց բոլոր թերություններով հանդերձ, բացահայտեցին ֆրանսիացի ընթերցասերների համար մի նոր յուրատիպ հեղինակի: Մադամ Մենյեն նրան ծանոթացրեց լայն հասարակությանը, Բորգերը հրատարակեց առաջին ժողովածուն, Գյուգը ավարտեց Բողլերի աշխատանքը՝ թարգմանելով այն ամենը, ինչ չէր թարգմանել Բողլերը: Ֆրանսիական հասարակության հետաքրքրությունը հիմնականում կենտրոնացած էր Պոլի պատմվածքների վրա, մինչ 1872 թվականին «Արվեստի և գրականության վերածնունդը» ամսագրում Ստեֆան Մալարմեն չիրա-

պարակեց Պոյի բանաստեղծությունների թարգմանությունը, որոնք Բողլերը հայտարարել էր չթարգմանվող: Այդ առաջին շրջանում (այսինքն՝ մինչև Բողլերը) Պոյի տեքստերը անցան զարգացման մի որոշակի ճանապարհ. սկզբից նրանք ամբողջապես հարմարեցվում էին ֆրանսիական մենթալիտետին և լեզվամտածողությանը, իսկ հետագայում սկզբունքորեն ընդգծվում էին թարգմանության ճշտություններն ու համապատասխանությունները: Արձակ ստեղծագործությունների թարգմանության համար առաջին հերթին ընտրվում էին ամենավառ դետեկտիվ և «սարսափի» պատմվածքները: Թարգմանիչները ամեն կերպ ձգտում էին դարձնել դրանց ոճը պերճաշուք, հանդարտ, պարզ, մտահայեցական: Սակայն նրանք աստիճանաբար գալիս են այն համոզմունքի, որ այդ տեքստերը ավելի կրքոտ են ու կտրուկ, ավելի հեզնական ու մռայլ: Քայլ առ քայլ նրանք մոտենում էին Պոյի կերպարի ստեղծմանը, սակայն այդ կերպարի միֆականացումը և պաշտամունքային մակարդակի բարձրացումը կարող էր անել միայն Բողլերի պես տաղանդավոր գրողը:

Պոյի կերպարի և ստեղծագործության հետագա քննադատաբար վերա-իմաստավորումը հիմնականում կապված է Պ. Վալերիի, Ժ. Կաբոյի, Մ. Բյուտորի, Է. Լովրիերի, Ռ. Բարտի, Ժ. Դերիդայի, Ա. Ժյուստենի անունների հետ: Նշված հեղինակներն ու գրականագետները տարբեր մոտեցումներ են ցուցաբերում այդ վերաիմաստավորման գործում: Դրանցից մի քանիսը (Պ. Վալերի, Ժ. Ռուսլո, Ժ. Կաբո) հիմնական ուշադրությունը բևեռում են հեղինակ-ստեղծողի ասպեկտի վրա՝ շեշտադրելով Էդգար Պոյի՝ որպես հանճարեղ գրողի, գեղարվեստական վարպետությունը, ով իր ստեղծագործությունները կառուցում է մաթեմատիկական ճշգրտությամբ: Հետազոտողների այս խումբը այն կարծիքն է արտահայտում, որ Պոն ստեղծում է «սեղմված», խիտ սյուժեներ, որոնք սպասում են իրենց հետագա մշակմանը և զարգացմանը, և որոնք «բեղմնավորում» են ստեղծագործական գիտակցությունը:

Մի շարք այլ հետազոտողներ (Մ. Բյուտոր, Ժ. Պելադան, Ա. Ժյուստեն) իրենց ուշադրությունը ուղղում են Պոյի՝ որպես կենսագրական հեղինակի վրա, ով մի կողմից հենվում է կենսագրական տեղեկությունների, մյուս կողմից՝ «թաքնված» ենթատեքստային իմաստի վրա: Այս դիտանկյունից մոտենալով Պոյին՝ նրանք ստեղծում են գրողի վեհ-ռոմանտիկական և միստիկական կերպարը:

Պոյի նկատմամբ նույն մոտեցումն ունեն հոգեվերլուծական մոտեցման կողմնակիցները (Է. Լովրիեր, Մ. Բոնապարտ, Ռ. Ասելինո), ովքեր վերոնշվածի հետ մեկտեղ շեշտադրում են նաև Պոյի հանճարի պաթոլոգիկ լինելը:

Պոյի տեքստերի «հանելուկայնությունը» և կառուցվածքային առանձնահատկությունները մեծապես գրավել են ստրուկտուրալիզմի և հետ-ստրուկտուրալիզմի գրողներին, կողմնակիցներին (Ռ. Բարտ, Ժ. Դերիդա, Մ. Լևի): Նշված հեղինակների մոտ Պոն ներկայանում է մի կողմից որպես արատավոր մռայլ հանճար, մյուս կողմից՝ որպես հալածյալ և կիսասուրբ, մարդկանց և Աստծո միջև միջնորդ: Բայց բոլոր այս տարբեր խմբերի հետազոտողները համակարծիք են այն բանում, որ Էդգար Պոն հոգևոր և

ինտելեկտուալ առաջնորդ է, գրող, ով Աստծո կողմից օժտված է հստակ բանականությամբ և հրաշալի տրամաբանությամբ:

Առանձնահատուկ արժե հիշատակել այն հեղինակներին, ովքեր բացահայտ խոստովանում են Պոյի մեծ ազդեցությունը իրենց ստեղծագործության վրա, ինչպես նաև այն գրականագետների գործերի վրա, ովքեր ուսումնասիրում են Պոյի ազդեցությունը ֆրանսիական արձակի տարբեր ժանրերի վրա: Այսպես, Վիկտոր դը Լիլը համարում էր Պոյին իր ուսուցիչը մարդկային հոգեբանության և սարսափելիի հոգեբանության բնագավառում: Ժ.-Կ. Գյուիսմանսը և նրա հետ մեկտեղ դեկադենտները ընկալում էին Պոյին՝ որպես «նկրոզների ուսուցիչ», որպես գրողի, ով «խոր և տազնապալի թեմաներով» ցնցում է մարդկային հոգին:

Նատուրալիստ գրողները ցուցադրաբար ընդգծում էին իրենց տարբերությունը Պոյի ստեղծագործական ոճի հետ, սակայն միաժամանակ հիանում էին նրանով, գնահատում էին մարմնականի նկարագրման նրա վարպետությունը: Մանրակարկիտ վերլուծության դեպքում մենք նատուրալիստների ստեղծագործության մեջ, անշուշտ, կարող ենք գտնել զծեր, որոնք կվկայեին Պոյի ազդեցության մասին:

Սյուրռեալիստները ընկալում էին Պոյին ոչ թե որպես ուսուցիչ, այլ որպես «գործընկեր»: Նրանք ուշադրություն էին հրավիրում սև հումորին, ինչպես նաև պարադոքսալության և սարկազմի առկայությանը Պոյի ստեղծագործության մեջ, ինչը հաճախ չէին նկատում քննադատները և այլ գրողները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Forclaz R. Le monde d'Edgar Poe. Berne: Lang, 1974.
2. Hoffman D. *Poe Poe Poe Poe Poe Poe Poe*. Garden City, NY: Doubleday, 1972.
3. Quinn P. The French Face of Edgar Allan Poe. Carbondale, IL: Southern Illinois UP, 1957.

Л. ЛОБЯН – Эдгар По во французской литературе до и после Бодлера. – Данная статья исследует влияние и рецепцию творчества американского писателя Эдгара По во французской литературе до и после Бодлера. Имя Эдгара По долгие годы было почти забыто на родине писателя, и только благодаря Бодлеру и его современникам оно обрело второе рождение: вначале во Франции, а позже – в Европе и Америке. В статье прослеживается динамика этого влияния, его особенности и закономерности в произведениях французских писателей, а также в их теоретических и критических работах, начиная с досимволистского периода второй половины 20-го века.

Ключевые слова: «французский» По, Бодлер, межкультурные связи, интеллектуальный лидер, эстетические взгляды, стихотворение в прозе, переводы и комментарии

L. LOBYAN – *Edgar Poe in French Literature and Criticism before and after Boder.* – This paper deals with the problem of influence and reception of literary work of American writer Edgar Poe in the French literature before Baudelaire and after him. The name of Edgar Poe was many years almost forgotten in his homeland, and only in virtue of Baudelaire and his contemporaries it found its second birth: at first in France, and later – in Europe and America. In this paper the dynamic of that influence is followed, its peculiarities and conformities to laws in the works of French writers, as well as in their theoretical and critical works – from pre-symbolistic period to the second half of the 20th century.

Key words: “French” Poe, Baudelaire, intercultural relations, intellectual leader, aesthetic views, poem in prose, translations and comments